

І. В. Цебрій

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

МОДЕЛЬ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ РАННЬОХРИСТИЯНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ

Освітлено модель релігійної освіти ранньохристиянських європейських педагогів VI–VIII століть – Флавія Кассіодора, Ісидора Севільського та Алкуїна, зміст реноваційної педагогіки Віварію, Гіспальської та Ахенської шкіл та їхнім місцем в еволюції становлення європейської освіти.

Ключові слова: наставництво у вихованні, ретретизм у педагогіці, інституціоналізовані засоби середньовічної педагогіки, реноваційна педагогіка, духовно-моральна парадигма освіти раннього Середньовіччя.

Освещена модель образования раннехристианских европейских педагогов VI–VIII веков – Флавия Кассиодора, Исидора Севильского и Алкуина, содержание реновационной педагогики Вивария, Гиспальской и Ахенской школ, их местом в эволюции становления европейского образования.

Ключевые слова: наставничество в воспитании, ретризм в педагогике, институционализированные средства средневековой педагогики, реновационная педагогика, духовно-моральная парадигма образования раннего Средневековья.

Material article make acquainted of education system prominent man of science Flavy Cassiodors, Isidorus Hispales, Alcuin in content renovation educational Vivary, Hispales, Ahen sculls VI – VIII century, place in evolution form education Western Europe.

Key words: teacher in education, retries in education, institutional road medieval education, renovation educational, raise-morale paradigm education Western Europe.

Постановка проблеми. У радянській педагогічній науці, а також і в зарубіжній педагогіці першої половини XX століття видатних педагогів V – VII століть уважали зберігачами античних традицій, котрі намагалися донести античну науково-педагогічну думку до наступних поколінь. І лише завдяки системним виданням їхніх творів (у Європі, починаючи з другої половини XX століття, а в країнах пострадянського простору зовсім нещодавно), ми маємо можливість переконатися, що їх менше всього можна вважати «зберігачами» минулої спадщини. Це були активні діячі епохи нового світу («рах пова»), які формували новий тип культури та відповідної йому навчальної системи.

За умов входження України до європейського освітнього простору особливо актуальним стає дослідження витоків освітньої парадигми сучасної школи західноєвропейського зразка. Для держав, об'єднаних Болонською конвенцією, мають бути зрозумілими методологічні засади єпископальної школи (протоуніверситету) раннього Середньовіччя, бо більшість видів навчальної аудиторної і позааудиторної роботи сформувалися саме в її системі (нормативні дисципліни, дисципліни за вибором, основні види самостійної роботи, ІНДЗ тощо). У свою чергу, підвалини сучасного духовно морального виховання західноєвропейської людини закладені першими християнськими педагогами, їхніми теоретичними концепціями та практичною діяльністю.

Витокам європейської моделі освіти з її особливостями поведінки наставника присвячені праці В. Безрогова та Г. Пікова [3; 1]. Зміст педагогіки в добу раннього та роль у ній унікального викладача Середньовіччя став предметом дослідження В. Уколової і Л. Харитонова [4; 6]. Учені довели, що університетська модель у країнах західної Європи з'явилася вже у VII – VIII столітті, та в силу об'єктивних зовнішніх факторів змогла ствердитися лише в середині XI століття. Оскільки

у світовій педагогіці XX – початку XXI століття наставник і його навчально-виховна система розглядалися як одне ціле, автор статті ставить за мету відтворити шкільну модель доби раннього Середньовіччя, яка й послужила відправною точкою в зародженні європейського типу освіти.

Саме в часи раннього Середньовіччя почалося формування сучасного західноєвропейського індивідуалістичного світогляду, були закладені основи вищої школи та тьюторської системи.

У контексті становлення духовно-моральної парадигми освіти епохи Середньовіччя ми ставимо завдання з'ясувати призначення навчально-виховної системи та проаналізувати педагогічні ідеї найфундаментальніших педагогів раннього Середньовіччя, які розробили принципи організації навчально-виховного процесу – Магна Флавія Кассіодора, Ісидора Севільського та Алкуїна. Ісидор був безпосереднім продовжувачем освітньо-наукових та виховних ідей Боеція і Кассіодора. Однак, він демонструє нам набагато більше можливостей щодо втілення власної моделі на практиці.

В епоху атеїзму досягненням середньовічної освіти практично не приділялося уваги. Ще від часів Відродження та Просвітництва, коли на перший план почали виходити бюргерсько-комерційні цінності, традиційним стало принижувати її місце в загальній еволюції європейської системи знань. Середньовіччя вважалося «темним часом релігійної сплячки», коли в ходу були лише авторитарні методи навчання й виховання, а також дисципліна, заснована на різках («Змагання визначає свідомість у навчанні»).

Тому й не дивно, що коли ми з глибин нашої пам'яті викликаємо асоціації з середньовічною освітою, то в більшості випадків виникає така картина: невелика кімната з напівкруглою стелею, крізь вузькі вікна ледве пробиваються промені сонячного світла; за столом сидять хлопчики різного віку, пристойний одяг указує на дітей заможних батьків – злидарів тут немає; у центрі столу сидить священик, перед ним велика рукописна книга, поруч лежить кілька різок; священик одноманітно читає молитви латинською мовою; діти механічно повторюють за ним незрозумілі слова. Йде заняття в одній із найперших монастирських шкіл VII – VIII століть, типово описане гуманістами або просвітниками.

Безумовно, подібні моменти мали місце в освіті раннього Середньовіччя. Однак ми не можемо забувати про ті великі наукові надбання, які приніс варварській Європі перехідний період від християнської пізньоантичної культури до ранньоевропейської, внесок визначних діячів раннього Середньовіччя, завдяки яким ствердився новий тип мислення та відбулося становлення релігійної навчально-виховної парадигми.

Спробу переосмислити античну навчальну систему зробив Марціан Капелла, а завершив її Северин Боецій. Однак нову педагогічну модель теоретично завершити й апробувати на практиці вдалося лише Флавію Кассіодору. В його навчально-виховному комплексі «Віварій» (протомонастирі), де проживали й навчалися люди різного віку та соціального статусу (навіть кримінальні елементи) сформувався *тип універсального викладача-наставника*, під контролем якого здійснюється навчання й самонавчання вихованців [1, с. 25].

Відкинувши ідеї своїх християнських попередників про виховання виключно на слові вчителя, Кассіодор остаточно не пориває зі здобутками педагогів-апологетів. Навчання необхідно починати з усного слова вчителя, бо більшість вихованців, на думку Кассіодора, боїться складності наук. Тому треба пробуджувати інтерес до Божого слова й необхідних людині знань.

Таким чином, наставник повинен знайомити своїх підопічних із найцікавішими фрагментами Біблії, щоб, з одного боку, вимальовувалися її загальний смисл і призначення, з іншого, виникло бажання потім самостійно її перечитати. Переконавши вихованців в істинності слова Божого, вчитель словесно має їх ознайо-

мити з основами необхідних для життя наук – агрономії та медицини. Якщо після цього у вихованців не виникло бажання самостійно навчатися, то причини тут може бути дві: або наставник не здатен його переконати власним прикладом служіння Господу й наукам, або вихованцю не судилося отримати Божого Одкровення. Тоді далі немає потреби змушувати його навчатися.

Якщо ж під керівництвом наставника у вихованця прокинувся інтерес до самостійного навчання, тоді необхідно приступити до вивчення семи вільних мистецтв, найперше з яких – граматики. І тут необхідно не форсувати події, а враховувати індивідуальні можливості кожного вихованця, щоб не порушити принципу любові до навчання, роблячи все послідовно і вимагаючи від учня ретельності в заняттях [4, с. 61].

Після того, як учень навчиться писати й читати, настає період самонавчання під контролем наставника, що ґрунтується на любові до науки, послідовності та ретельності. Самонавчання обов'язково повинно узгоджуватися з виробленням навичок до практичної діяльності. Ті ченці, які закінчать повний обсяг шкільної програми, потім мають присвятити себе викладанню для передачі отриманих знань прийдешнім поколінням. У цьому й полягає смисл навчання – не для себе, а для людей.

А які були в Кассіодора побажання безпосередньо до самого процесу вивчення чотирьох математичних наук (арифметики, геометрії, астрономії і музики)? Як справжній педагог, він розумів, що не всі мешканці Віварію, які хочуть навчатися, зможуть їх осягнути, та він наголошує на тому, щоб навіть зовсім нездібні виявили старанність і намагалися ознайомитися хоча б з азами того, що входить до компетенції вільних мистецтв. Своє головне завдання Кассіодор убачає у вихованні в мешканцях Віварію «любові до читання і щирого бажання пізнати істину. Тоді рятівна ретельність зробить ученими тих, кого на перших кроках злякала глибина тих книг, за які вони бралися. А досконалу мудрість Бог дасть тому, кого обере». Великого значення Кассіодор надавав особистості вихователя-наставника та його впливу на своїх вихованців, у якому б віці й ким би вони не були. У цьому педагогічному досвіді вчений на дванадцять століть випередив Роберта Оуена.

Молодший колега Ісидора з Іспанії, Ісидор Севільський, уважав, що для того, щоб мати право стати наставником, треба пройти кілька серйозних періодів: по-перше, підготовчий етап до викладання (*Doctrina*) – створення власної системи передачі загального знання, по-друге, (*Sapientia*) – надбання наставником мудрості у процесі викладання основ знань окремим вихованцям, котрі бажать навчатися ще в недосвідченого викладача, по-третє, (*Prudentia*) – досягнення наставником справжнього благочестя. Лише після цього він має право викладати в єпископальній школі або бути наставником дітей знаті чи королів.

Щодо самостійного вивчення науки вихованцем Ісидор Севільський розробив цілу власну систему, яка не втратила своєї актуальності й сьогодні: той матеріал, що заданий наставником для самостійного опрацювання, необхідно спочатку законспектувати частинами, потім кожен з них переказати вголос, а потім відібрати з кожної частини необхідне і скомпонувати у власну доповідь.

Таким чином, після засвоєння граматики й діалектики, вихованець під контролем наставника мав вивчати певними дозами самостійно чотири математичних науки, медицину, юриспруденцію, теологію, історію, географію, демографію, фізику, агрономію, архітектуру, хімію, мінералогію, мореплавання і флотобудівництво.

Нам може здатися це дивним, та у Гіспальській єпископальній школі початку VII століття, коли в ній викладав Ісидор Севільський, вихованці вивчали весь перелічений список предметів, якими мав володіти один універсальний наставник. І якби араби не завоювали Піренейський півострів, то перший університет у Єв-

ропі виник би в Іспанії VII століття, бо єпископальна школа Ісидора не те що не поступалася університетам XIII століття, а навіть випереджала їх.

Вважаючи людину мініатюрною копією Всесвіту, Ісидор натхненно писав: «Голова людини спрямована в небо, а на ній є два ока, схожі до світа сонця і місяця. Дихання людини подібно повітрю, бо саме воно породжує вдих і видох, схоже до руху в багатьох вітрів на землі. Живіт людини можна порівняти з морем, бо в ньому зібрані всі рідини, як у море стікаються всі води. Нарешті – ступні ніг можна порівняти із землею, бо вони сухі й містять такий жар, як і земля. Справжній розум міститься в голові людини і підноситься над тілом, як Бог у небесах. Він може оглядати та управляти всіма речами з висоти» [6, с. 379].

Однак наприкінці свого життя, спостерігаючи за широкими масами неосвіченого населення Вестготської Іспанії, Ісидор написав: «Люди у більшості своїй ліниві до науки, небайдужі до тілесних насолод, байдужі до праці. Їх вабить багатство, хвилюють дрібні турботи, кожна людина смертна. У нащадках вони не впевнені, скаржаться на життя, яке швидкоплинне. Вони з важкістю набираються мудрості, однак завжди легко піддаються смерті. Перед минулим вони оголені, перед теперішнім жалюгідні, перед майбутнім несвідомі. Перебувають у несправедливості, грішними народжуються, живуть – працюючи, в смутку помирають».

Талановитий діяч Каролінгського відродження другої половини VIII століття Алкуїн відібрав з унікальної шкільної програми Ісидора необхідні для освіти державного діяча та ченця вищого рівня елементи і розвинув ідею наставництва в процесі навчання. Він писав: «Практично всі діти можуть засвоїти граматику, діалектику та риторичку. Набагато складніше з математичними мистецтвами. Не кожний осягне арифметику і геометрію. Ще складніше з музикою. Голос і музичний слух даються людині від Бога і лише голосу притаманно звеличувати Творця. Тут постійна увага наставника і його допомога просто необхідні. Треба їх учить мислити» [3, с. 25].

Ще від моменту народження Алкуїна батьки вирішили віддати його на служіння церкві, бо тоді популярною була така традиція в окремих родинах. Він потрапив до числа *pueri oblati* (дослівно – хлопчики на пожертву церкві), яких батьки з дитинства віддавали до монастиря, щоб із них там виховували благочестивих та освічених монахів. Однак Алкуїну надзвичайно пощастило, що його вчителем став Егберт, продовжувач бібліотечної справи Флавія Кассіодора, засновник Йоркської бібліотеки, одного із фундаментальних архівів Античності та Середньовіччя.

Вище над усе цінуючи освіту, Алкуїн напише в Інтродукції до «Граматики»: «Нема шляхетніше праці, ніж працювати над книгою святою. І переписник буде своєю нагородою мати. Краще книги писати, ніж доглядати за виноградними лозами. Перший трудиться заради душі своєї, другий – для черева свого. Мудрості древньої і нової вчителем освічений стане, бо він прочитає твори достопошчених Отців» [3, с. 79].

Алкуїн уводить у педагогіку метод діалогу, відповідно до якого учні повинні були самостійно вивчити матеріал і підготувати для наставника низку питань, на які той мав відповісти. Саме за якість формування питання вони й отримували оцінку. Постійний діалог із наставником із наукових проблем розвивав логічне мислення вихованця, а також його творчий потенціал.

Під впливом Алкуїна Карл 786 року віддав наказ про відкриття шкіл при монастирях і церквах, а через рік – «*Капітулярій про освіту*», відповідно до якого навчання дітей вільних громадян ставало обов'язковим. Проте, «Капітулярій» не набув чинності, бо на той час у країні не було достатньої кількості освічених людей, які могли б навчати усіх дітей вільних громадян. Освіта продовжувала залишатися прерогативою обраних.

При палаці Карла за участю Алкуїна відкрили особливу школу – «Палаціум», де готували кадри для управління державою. У Палаціумі для юридичної підго-

товки дітей короля та підлітків зі знатних родин Алкуїн розробив спеціальну навчальну систему. Тут професійно вивчали римське право: «Інституції» Гая, а також «Презумпції невинуватості». Окреме місце займала п'ята книга з «Етимологій» Ісидора Севільського – «Про закони і часи». Окрім дослідження діяльності легендарних законодавців усіх часів розглядалися загальні розділи законодавства: цивільного, природного, сімейного, зародки процесуального тощо [1, с. 27].

Слідуючи за Ісидором Севільським, Алкуїн вивчав із майбутніми правителями і співправителями держави Франків конкретні питання права, юридичні норми, визначав форми власності, тілесні покарання, в основному базуючись на еволюції римського права. Є підстави думати, що Алкуїн, як і його попередник Ісидор, використовував відомі римські підручники права Гая та Ульпіана, звертався до кодексу імператора Феодосія. Таким чином, ми можемо стверджувати – юридична підготовка випускників школи-Палаціуму була для тих часів надзвичайно серйозною.

На жаль, після смерті Карла Великого його сини поділили імперію, між ними почалися чвари і про освітні проблеми майже на два століття забули. Ідеям Алкуїна про обов'язкову початкову освіту для всіх громадян у ті часи не судилося втілитися на практиці.

Приблизно в середині XI століття в результаті відносно стабілізації міжнародних відносин та імпульсу економічного характеру в середньовічній Європі почалося бурхливе зростання міст, що обумовило формування нової цивілізаційної, а разом із нею й педагогічної парадигми. Розквіт міської культури спричинив появу інтелектуала-профі, як одного з тих майстрів, ремеслом якого було спочатку лише «писати й навчати». По мірі комерціалізації середньовічного суспільства продукція інтелекту перетворилася на товар, який необхідно було реалізувати на ринку інтелектуальних послуг. Змінилася й освітня модель. Наставника у вірі змінив магістр (*magister, doctor* – учитель, керівник процесу навчання) – інтелектуал, який викладав методи мислення, продаючи послуги інтелекту. На відміну від наставника у вірі, магістр уже був вузьким спеціалістом (*specialis* – особливий, приватний), тобто, знавець не цілого, а лише частини – визначеної вузької сфери знання.

Таким чином, витоки сучасного західноєвропейського тьюторства виходять із педагогіки наставництва раннього Середньовіччя, коли вчителем пропонувалася модель необхідної кількості знання та модель поведінки в навчанні і суспільстві, самостійне опанування цієї моделі вихованцем під контролем наставника, однак без особливого примусу й авторитарних методів виховання.

Сучасний етап розвитку національної освіти передбачає оновлення методологічних засад вищої школи, інваріантність підготовки майбутнього вчителя до викладання у школі I – III ступенів. Індивідуальні та групові форми організації навчально-виховного процесу, збагачені позитивним досвідом минулого, забезпечать самореалізацію, самодостатність і зорієнтованість у європейському просторі бакалаврів і магістрів.

Західноєвропейська модель середньовічної освіти мала місце в українській системі братських шкіл, колегіумів доби раннього Бароко. Отже, вітчизняна освітньо-виховна модель формувалася як складова частина європейської культурної традиції. Тому розвиток особистості на сучасному етапі може бути збагаченим кращими зразками минулого західноєвропейського та вітчизняного досвіду.

Вивчення принципів організації навчально-виховного процесу в творчій спадщині ранньохристиянських педагогів розкриває потенційні можливості художнього впливу християнської духовності та моралі на формування світогляду сучасного студента, його громадянської позиції. Ця проблема не вичерпується існуючими на сьогоднішній день дослідженнями і потребує подальшого вивчення.

Бібліографічні посилання

1. **Безрогов В. Г.** Педагогіка Середньовіччя / В. Г. Безрогов, О. И. Варьяш // Антологія педагогічної думки християнського Середньовіччя. – М. : Просвещение, 1994. – Т. 1. – С. 11–28.
2. **Исидор Севильский.** Этимологии. Книги I–III. / сост. Л. А. Харитонов. – М. : Евразия, 2006. – 481 с.
3. **Пиков Г. Г.** Реновационная педагогіка Каролингського Відродження і педагогічні ідеї Алкуїна / Г. Г. Пиков. // Історія і соціологія культури. – Вип. 1. – Історія і соціологія освіти. – Новосибірськ : НГУ, 2000. – С. 32 – 81.
4. **Уколова В. И.** Исидор Севильский и античная философия / В. И. Уколова // Средние века. – М. : Наука, 1985. – Вип. 48. – С. 27 – 37.
5. **Уколова В. И.** Античное наследие и культура раннего средневековья (конец V – начало VI века) / В. И. Уколова. – М. : Наука, 1989. – 381 с.
6. **Харитонов Л. А.** Исидор Севильский. Историко-философская драма в семи эпизодах с прологом и экзодом / Л. А. Харитонов. – М. : Евразия, 2006. – С. 354–461.

Надійшла до редколегії 6.04.2011.

УДК 159.923.2

Р. Ю. Вовчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДО ВЛАСНОЇ ЗОВНІШНОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглянуто погляди різних авторів на ставлення особистості до власної зовнішності, зроблено спробу систематизувати ці погляди як психологічний, біомедичний та соціокультурний.

Ключові слова: зовнішність, ставлення до зовнішності, фізичний образ Я, відношення, здоров'я.

Рассмотрены взгляды разных авторов на отношение личности к собственной внешности, сделана попытка систематизировать эти взгляды как психологический, биомедицинский и социокультурный подходы.

Ключевые слова: внешность, отношение к внешности, физический образ Я, отношение, здоровье.

The looks of different authors are considered to attitude of personality toward an own exterior, an attempt to systematize these looks as psychological, biomedical and sociocultural approaches is done.

Key words: exterior, attitude, toward exterior, physical appearance, relation, health.

Інтерес людей до власної зовнішності спостерігався в різні часи. Він пов'язувався не тільки з тими почуттями, що викликає в оточення зовнішність людини, але й з можливістю соціальної типізації людей за зовнішніми ознаками. Останнім часом увага фахівців різних галузей до проблеми зовнішності стрімко зростає через її універсальність, оскільки зовнішній вигляд має значення для кожного. У сучасному суспільстві хвилювання людей через власну зовнішність досягло розмірів епідемії. На нашу думку, багато в чому це є наслідком того, що люди досить часто формують стереотипові судження про партнерів по взаємодії на основі їхнього зовнішнього вигляду. Ч. Дарвін одним із перших висунув концепцію про можливу універсальність привабливості зовнішності людини в різних культурах.